

בקורת ספרים

לוי, הימן. המדע המודרני, מאנגלית אפר[ים]
קצ'לסקי, מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר
הצעיר, (1945). 541, 12 ע'. (ספריה פועלים.
"מענית").

ספרו של הימן לוי, "המדע המודרני" הוא ללא ספק תרומה חשובה לספרות
המדעית-הפופולארית. הנני היים בתקופה הרתגילויים מרעשים בשדה המדע העיוני
ותגליות אין-ספור בשדה המדע השימושי, הצמאון לדבר-המדע גדול. כל בר-מחשבה
רוצה להכיר את העולם בו הוא חי ולהבין את המתרחש סביבו. מבהינה זו הספר הנדון
הוא דבר בעתו.

"המדע הוא מפעל חברתי" — אומר הימן לוי, הנה אומר: אחת מבין הצורות
השונות בהן מתבטאת האנרגיה החברתית. אין לראות את המדע כתהליך מבודד ובלתי-
תלוי של מחשבת-אנוש. זאת הכניית הוזהבות, סביבן מתרכז המדע בתקופות היסטוריות
שונות, כמקורות. בדרך כלל מזעזעות הבעיות החדשות ע"י גורמים חברתיים היצוניים
והן מוצגות בפני אנשי המדע. "התיאוריה היא בת הפראקטיקה" — זהו אחד הרעיונות
היסודיים של הספר והוא מוסבר ומפותח יפה בחלקו הראשון.

בין התנאים החברתיים לבין המדע קיימת השפעת-גומלין. החברה משנה את פני
המדע ועלידי כך היא משנה גם את עצמה. רבות הן הראיות להנחה הזאת, אחת מהן
מובאת בפרק השישי: "אנרגיה בשפע". מה גדולה התמורה שחלה בכל שטחי חיינו
הציבוריים והפרטיים לרגל המצאת התשמל! אור-התשמל חדר לכל פינות חיינו:
לתעשייה, לאמנות, להליכות-החברה וכדומה. המדע וחייה-החברה אחוזים ודבוקים זה
בזה יותר משאפשר להניח אגב הסתכלות שטחית בשני אלה. בחיים החברתיים כתעוררות
תמיד פרובלימות חדשות, והמדע כספל באותן פרובלימות ומשתדל לפתורן, עתים ע"י
הכללות לתיאוריות ישנות ועתים גפ ע"י תיאוריות חדשות. במידה שהמדע מצליח לפתור
אותן פרובלימות, בשלמותן או בחלקן, הריהן באות מיד בשימוש יומיומי ופני החברה
משתנים עליידן ברב או במעט. אז נפתחת תקופה חדשה של פעילות נסיונית, הקשורה
בהישגיה-המדע החדשים, ופעילות זו מעלה על הפרק בעיות חדשות, ובכך, מחשלת
החברה את השרשרת המדעית" כביטויי ההולם של המחבר.

רעיון זה מצריך הבהרה בשתי נקודות חשובות: (א) התנאים החברתיים הם רק
אחד הגורמים המניעים בהתקדמות המדע. למדע חיים משלו, התפתחות פנימית עצמית;
בעיה אחת מתעוררת ומיד היא מתקשרת בבעיה שניה; נושא אחד נוגע במסגרה.
ההתקדמות המדעית היא, איפוא, תוצאה של לחץ כפול: היצוני — גורמים חברתיים,
ופנימי — השתלשלות הגיונית, פנימית של הבעיה. אין להתפס אף לאחת משתי הגישות
הקיצוניות — לזו הרואה במדע שרשרת אידיאות, פריירווחם הבלתי-תלוי של אנשי
מחשבה, ולזו הרואה במדע מסקנה צודית, חסרת מניעים של כוחות פנימיים, הייני:
תנאים חברתיים.

(ב) הקשר והתלות ההדדית שבין התנאים החברתיים ובין המדע מחויבי המציאות,
בה במידה שרואה את אנשי המדע כחבורה. מה שאין כן לגבי איש-המדע כפרט.
לרגל פיצולו הרב של המדע, בגלל הספציאליזציה שהוכנסה בו, נחפץ איש-המדע
ל"מומחה צר-אפקים", המסתגר בד' אמות של נושא-מחקרו, ורק בעקיפין מכון אף הוא,
הפרט, עליידי הלחץ היצוני של הגורמים החברתיים.

במרכז החלק השני של הספר נמצא הרעיון על אחדות הניגודים: הפנימי
ההיצוני, הפרט והכלל, האכידות והשוני, הסדירות והמקרייות, רציפות וחוסר-רציפות, תהליך
מוגמר שאינו נגמר וכדומה, דברים שלמעשה אינם אלא צורות שונות של תופעה אחת:
אחדות הניגודים. הנה השולחן המוצג לנגד עינינו: כלפי חוץ — הריהו במצב של
מנוחה, ואילו בפנים אינו אלא "דוד רותחין", שפרודותיו — לרובות ולמיליונים —

נמצאות בזעזועים תמידיים, ועוד רבות הן הדוגמאות המובאות בספר. והיכן המוצא? — אותו מסביר המחבר באריכות ובעזרת דוגמאות מאלפות בפרק השמיני: „הבעיה והשיטה“. כל תהליך הוא, כלפי חוץ, תהליך — חלק, כלומר: חלק מבודד ומושלם מתוך שורת תהליכים, המהווים יחד חבורה אחת; אך בו בזמן כל תהליך הוא גם תהליך — חבורה, המתפצל מעצמו לתהליכי־משנה רבים. במחקר המדעי הגנו הולכים בדרך הבידוד; בדרך כלל הגנו מבודדים, באופן מלאכותי, תהליך אחד ומעיינים בו כבתהליך בפני עצמו. אך התמנהגה שתתקבל בדרך זו תהיה רק חלקית, ולכן גם בלתי מציאותית, כל עוד לא נתפוס את התהליך הזה גם מצדו השני, בתהליך־חלק של חבורה מקיפה יותר. וככה מסתדרים, זה על גבי זה, מעגלות תהליכים, אחד מקיף וגבוה מקודמו. „כל עצם וכל מאורע — אומר הימן לוי — היא בעת ובעונה אחת גם תהליך אטומי וגם תהליך־חבורה“. אם כזאת תהיה גישתנו לחקירת כל תהליך שהוא, כל מאורע, הרי נתגבר על הניגודים „טבעיים“ ונגיע לאחדות המקיפה את כל התהליכים וכל המאורעות.

מעניין עד למאד הוא הפרק העשירי: „המעבר מכמות לאיכות“. התמורות המתחוללות בטבע הן בדרך כלל משני סוגים: תמורות „שקטות“, והן תמורות שבכמות ותמורות „חריפות“, והן תמורות שבאיכות. אם נקח, למשל, התיכת ברזל ונחממה, הרי יחולו בה לראשונה תמורות כמותיות בנפח, בצורה, במהירות הפרודות: הברזל יתפשט קמעא־קמעא, כוח־האחיזה בין הפרודות יחלש המהירות של הפרודות תלך ותגדל, אם נוסיף לחמם את הברזל נגיע לרגע, בו התמורה הכמותית הופכת לאיכותית — חולשתו של כוח־האחיזה מתבטאת אז במעבר המהפכני מן המוצא אל הנוזל. אחר־כך, אם נוסיף לחמם את הברזל הנוזלי — יחולו בו שוב תמורות כמותיות, וכך, התמורה האיכותית היא מצב רופף, המבדיל בין שני מצבים יציבים של תמורות כמותיות גרידא. כל תהליך, הוא, למעשה, שרשרת של שלבים־שלבים, יציבים ורופפים לסירוגין, כשהמצב היציב מציין את יציבותו האיכותית של המשתתף בתהליך, והרופף — את הרגע הקריטי בו התמורה הכמותית גוררת אחריה תמורה איכותית. המחבר מביא דוגמאות רבות, ומשטחים שונים, כדי לתבאר את הנקודה החשובה הזאת.

על האַנרגיה וגלגוליה מדובר בפרק האחד־עשר. השינויים המתחוללים בעולמנו מלווים בדרך־כלל חילופי אַנרגיה מסוגים שונים. בדברנו על האַנרגיה של גוף מסוים חייבים אנו לראות את הגוף ראייה דיאלקטית כחבורה (קבוצת פרודות) וכשלמות, כפרט במלים אחרות: עלינו לתפוס את הגוף תפיסה חיצונית ופנימית כאחד, כל גוף יכול להיות בעל אַנרגיה פנימית (האַנרגיה התנועתית של פרודותיו) בלי כל אַנרגיה חיצונית, וכך הגנו מגיעים לרמות־אַנרגיה, המקבילות לרמות־החבורה, שהזכרנו לעיל. לדוגמה: כל אטום, שהוא כיחידה בהרכב הפרודות של איזה גוף, בנוי מטענים חשמליים, הנמצאים בתנועה; לאטום זה ישנה, איפוא, אַנרגיה פנימית והיא אַנרגיה חשמלית־תנועתית (בקיצור: אַלקטרודינמית). האטומים, כהם מורכבת הפרודה, נמצאים אף הם בתנועה, ז. א. הם גם בעלי אַנרגיה תנועתית, חיצונית, אם נראה את האטום כחבורה הריהו בעל אַנרגיה פנימית, ואם נראהו כחלק מהחבורה, הנמצאת ברמה גבוהה יותר, — הפרודה — הריהו בעל אַנרגיה חיצונית. ואין המדובר כאן על שמות נרדפים, כאן לפנינו באמת אַנרגיות שונות, מובן מאליו, שאין לראות את ההפרדה בין האַנרגיה הפנימית והחיצונית כמוחלטת. עתים — וזה כתוצאה מתמורות קטסטרופליות — עוברת האַנרגיה מצורה אחת לצורה השניה, בחלקה או בשלמותה.

אין ספק, שהנצחנות הגדולים שהפיסיקה, הטכניקה והמדע בכלל נחלו בדורות האחרונים, באו במידה רבה הודות לכלים המשוכללים, בהם נעזרו המדעים ושהוצעו ע"י המתמטיקה. וטבעי הוא הדבר, שהימן לוי מקדיש ל„עולם הסמלים“ חלק שלם מספרו, בחלק זה (ג') ימצא הקורא מספר גדול של הבעיות היסודיות של המתמטיקה, בראש ובראשונה סקירה קצרה, אך בהירה, של עולם המספרים „שלנו“, החל מהמספרים ה„פשוטים“ — הטבעיים וכלה במספרים האירציונליים. אחר בא (בפרק ה"ט) תפקיד הסמלים, כלומר האלגברה. פרק קצר מוקדש לתורת המספרים, בו מעלה המחבר, בין

השאר, מספר בעיות שטרם נפתרו עד כה. אחר־כך עובר המחבר לדון ב„אינסופיות“ ככניסה משמש הסור האינסופי המתכנס, הוזה אומר: „תהליך מוגמר, שלא נגמר“. בהזדמנות זו דן המחבר בתכונות ה„מוזרות“ של האי־סוף ומצביע על כמה מסקנות מוטעות, שאפשר להסיק, אם ניגש אל האי־סוף בכלים ובכללי־החשבון הרגילים. יפה ומעניין הוא הפרק על „המאבק לחירות מתימטית“. המתמטיקה הריהי המדע ה„מופשט“ עליו מצביעים כל אלה הרוצים להוכיח, שהמדע הוא סובריני לחלוטין ואינו כפוף למשהו חיצוני. לכאורה — הצדק אתם! אך אם נעמיק חקור בבעיה הזאת נגיע למסקנה הפוכה. האם החשבון האינפיניטיסימלי „הומצא“ אך במקרה? האם לא בא כתוצאה של לחץ חיצוני של בעיות המכניקה הרבות מימי קפלה, גליליי וניוטון?! הפרק 20: „המאבק לחירות מתימטית“ מביא דוגמא מאלפת כדי „לציין כיצד ההגיון הפנימי של הנושא, כשהוא מזווג עם הצורך שהסמליות תשקף את תהליכי־הטבע הממשיים, גרם לקידום הדיון וההכרה בכל שלב ושלב של ההגבלות שעל ידיהן נפגעה הסמליות עד עתה“ (מדברי הימן לוי). המספר הדמיוני 1—v אינו דמיוני כלל וכלל, אם נגיע אליו ע”י הרחבת שדה המספרים לשדה המספרים המכונים הוקטוריאליים.

הפרקים האחרונים של החלק השלישי מוקדשים לכמה בעיות של החשבון האינפיניטיסימלי. כאן נכיר, במידה שזה בגדר האפשרות, את מהות הנגזרת, מינימום ומכ”ס, כשהם קשורים קשר אמיץ לבעיות מעשיות המוצעות ע”י הפיסיקה. הפיסיקה הקלאסית, כפי שמצאה את ביטוייה בחוקי ניוטון, מוסברת בחלק הרביעי. בו נלמד על המכונה כטרנספורמאטור של עבודה במובן המשולש של המלה: טרנספורמאטור במקום, בזמן ובצורה. אז באים שלושת חוקי ניוטון, הקשיים המתעוררים בקשר אתם, ומכאן לאימפולס ולהתנגשות בין שני גופים, לאנרגיה הקינטיטית וכו’.

החלק הששי: „היקום מהו?“ מטפל בבעיות מכובדות עד למאד; חלק זה שופך אור על העולם בו אנו חיים. בלכתנו מן הכלל אל הפרט אנו לומדים משהו על הערפוליות הרבות שבקוסמוס, על הגאלאקסיה המכילה את מערכת השמש, על משפחת השמש והיווצרותה ומכאן לארץ „שלנו“. בצורה פופולארית למדי אנו לומדים על השינויים השונים, החלים בכדור־הארץ וסיבותיהם (התהוות הים והיבשה, תנודות היבשות וכו’). הננו מקבלים מושג־מה על המעטפת, העוטפת את כדור־הארץ — האטמוספירה על שכבותיה השונות.

הקשה והמעניין בחלק זה של הספר הוא הפרק ה־34: „היחסי והמחלט“, בצאתנו מנסיגות עדינים עד למאד שנעשו במדידת מהירות האור, הננו מגיעים לעובדה, שאין מהירות האור תלויה כלל וכלל בתנועת הצופה או בתנועת מקור־האור. והרי זו עובדה מתמיתה, המתנגדת לכלל הרכבת המיריות. אפשר היה לתרץ עובדה זו, אילו הנחנו שמהירות האור היא אי־סופית, כפי שחשבו פעם; אך הנחה זאת בוטלה מאז ימי ראמאזר (אסטרונום דני מהמאה ה־17), ומהירות האור (299.796 ק”מ בשניה) היא כיום אחד מקבועי הפיסיקה האוניברסליים שנקבעו בדיוק מאפסימאלי. מצב ביק־מצרים זה מונח ביסוד המהפכה העצומה, שהתחוללה נגד עינינו בשדה הפיסיקה. בשיע לב לעובדה, שמהירות האור קבועה ותנועתנו במרחב אינה משפיעה כלל וכלל עליה, נגיע לתוצאות מפתיעות, הכלולות בתורת היחסיות המיוחדת של איינשטיין. תורה זו הורסת את האילוסיה של מציאות מרחב מוחלט וזמן השוטף קצובות. המרחב והזמן אף הם יחסיים, כלומר: תלויים במעשי הפרט, הבוחן אותם. הדוגמה של אורך הסרגל, המתקצר בהתנועתו ביחס לצופה, כשהוא מתרחק ממנו קצובות, יש בה כדי לעמוד על מידת המהפכה שהתחוללה בפיסיקה. המסקנה החשובה, הנובעת מכל זה, היא, שכל צופה עשוי לראות את עצמו כדמות מרכזית ביקום. כל מה שדרוש לו, הריהי התנועה היחסית של כל צופה אחר והעובדה שכל אחד מוצא אותה מהירות האור ממנה יוכל לתכן לוח־זמנים של מאורעות היקום לעצמו ולוח מיוחד בשביל כל צופה אחר. אין הם זהים, אולם כל אחד יכול להשיג את לוח חברו. שום לוח אינו עדיף מן האחרים. המעבר מלוח אחד למשנהו כלול בנוסחות הטרנספורמציה של לורנץ.

מפנה רדיקלי זה הוא הרה"תוצאות בכל המכניקה. בדרך פשוטה למדי הגנו באים ממנו לזוהת המסה והאנרגיה. ע"י זה הגנו מתרצים בעיה המורה (ראה): "המסה והאנרגיה כניגודים" ע' 102 ושופכים אור חדש על החומר בכללו.

בחלק האחרון של הספר תואר הסיכום, בו מעמיד המחבר זו מול זו את שתי המיתודות השונות לתפיסת העולם: הגישה הדיאלקטית והגישה המיכאניסטית. בחלק זה מרוכזות הנקודות השונות של המדע החדש, שנתעוררו בספר ונתלבנו בו, לשלמות אחת, להשקפת עולם.

רק מעט מן המעט מהחומר הרב-גווני הניתן בספר העלינו במאמר קצר זה. נסיונו של המחבר הוא נסיון נועז ואין ספק שהוכרח בהצלחה.

ולבסוף הערה: אינני גורס את דעת ההוצאה, ש"ידיעותינו החדשות אינן מורכבות כל-כך, שאין להסבירן בצורה פשוטה". סבורני, שהספר — שהוא פופולארי ביחס לפרובלימות העמוקות שהוא דן בהן — הוא קשה למדי ואינו מיועד לחוג רחב מאוד של קוראים. בלי הכנה מספיקה בפיסיקה, מתמטיקה וכימיה ובלי השכלה כללית של ב"ס תיכון לכל הפחות, לא תתואר הבנה כנה של הספר.

אך כדאי מאוד למורה, לסטודנט ולפועל-המשכיל, בעל ההכנה המספקת, לצעיר המתבגר והמשכיל לקרוא בספר, ועי"כ יעשיר את ידיעותיו ויציור לעצמו תמונה בהירה יותר של העולם, בו אנו חיים.

האילוסטרציות, הדיאגרמות והטבלאות הרבות מוסיפות בלי ספק הרבה להבנת

הענין.

תבורך "ספרית-הפועלים" ויבורך המתרגם על הנכס הזה שהגישו לנו.
זבולון טרכמן

כה פרקיהגות אלו ושהשכלתו הציונית היתה חסרה את הערכים האצורים בהם, ועם זאת יעמוד גם על הסיבות העיקריות שבגללן, כנראה, כמעט נשתכחו א. אידלסון ותורתו. הרבה עשתה הסראגדיה של יהדות רוסיה שנותקה בסוף מלחמת-העולם הראשונה מגוף העם היהודי. א. א. היה עצם מעצמה, היה מעורה בה בכל שרשי הוויות, וכשנעקר ממנה לא היה עוד סיפק בידו להשתרש בקיבוץ יהודי אחר. ש"השיכחה כאילו הסתייע ביתמות זו שאפפה את האיש בנרודיו, אחרי המהפכה האוקטוברית, בפאריס, בברלין ובלונדון.

הרבה עשתה גם הלשון. "רובי תורתו", שפורסמו במשך עשרים שנה ומעלה (בכלל זה גם כל מה שניתן בקובץ שלפנינו) כתב בלשון-המדינה: ברוסית. לא באידיש ולא בעברית יצא א. א. את רעיונותיו, אף כי שתיהן היו שגורות על פיו וגם ידעו על בוריין, כי יהודי ליטאי בן-תורה היה. גם בזאת הסתייע ש"השיכחה, והשלים בפרקדמן קצר את מלאכתו.

ואולם שתי הסיבות הללו, יחד עם ההונחה שנהגו בירושתו הרוחנית דווקא אותם החוגים הציוניים המתייחסים אליו כאל מורס הלגי-טימי ומוסיפים לראות בו עד היום את "שליס

ספרא-אידלסון. דברי הערכה וזכרונות, תולדות חייו וכחביו; העורכים: א. גולדשטיין, ש. גפשטיין וי. גרינ' בוים. הוצאת ועד להוצאת ספרא-אידלסון בהשתתפות ההנהלה הציונית וחברת אמנות בע"מ, 1946.

מאז חדל אידלסון למלא את תפקידיו החשובים בתנועה הציונית ועד היום נמשכו לתוך מעגלי הציונות חלקים גדולים של העם בפיזוריו, קמו דורות חדשים של חלוצים ומגשימים, צמח נוער ארצישראלי לרבבלי-תיו — וכל אלה לא ניוונו מפירות רוחו, וספק אם גם שמעו ושמעו תורתו הגיעו אליהם. במשך תקופה לא ארוכה כמעט נשתכחה משנתו של א. א.

עליכן יש להודות ולבקר על ילקוט לא גדול זה ממאמריו בצירוף כמה רשימות ביו-גרפיות (של ש. גפשטיין, י. גרינבוים, ז. טיומקין, חיים גרינבוים ואחרים) שהוצא לאור בעברית עתה, עשרים וחמש שנה אחרי מותו, בידי תלמידיו וחבריו הקרובים; על נסיון מעט זה שנעשה להביא את אברהם אידלסון אל תוגרראתו של דורנו.

המעין בספר הזה יצטער שלא הכיר עד

המחנות בדור"ר — לא היו מספיקים להשכית את א. א. אילולא היתה משנתו על פי עצם כחותה ניגוד עמוק לאותם הלכיהורח הציוניים הנוחים שהיו רווחים בעולם היהודי במשך שתי עשרות השנים הראשונות שלאחר הצהרת בלפור.

במדור הראשון של הספר — מדור הזכרון נות דברי ההערכה — קובע חיים גרינברג במאמרו המצויין, כי מכל ראשי הציונות של אותה תקופה היה אידלסון שולל הגלות הגדול ביותר. ברם, שלילת הגלות של א. א. אין מובנה שלילת ערך דוריהגולה החי. את זה שירת א. א. באמונה במשך שנים רבות ולא נטשו. אין בה גם משום אותה שלילת הגלות הברנרית, האותות את האדם בציצית ראשו, עוקרתו מהוויתו הרגילה ומצווה אותו להגשים מיד בעצמו את הדבר הנחוץ לעם כולו: לשבת בארץ ישראל ולחיות בה חיים אחרים.

שלילת הגלות של אברהם אידלסון, כפי שהיא משתקפת מתוך מעט המאמרים הניתנים בקובץ, היא היסטורית, סוציולוגית, ותכנה — בקורת חמורה, חומצית — של כל ההיסטוריה הישראלית מאז חורבן הבית השני. בניגוד לתורתו של אחד העם, מעמיד א. א. את כל נכסי התרבות שנוצרו מאז אבדה עצמאותנו המדינית על ערכם הפונקציונאלי בלבד. הוא טועם בהם טעם של "זמית", של חיישימורים, של מין סממן אשר הכשיר את העם לחיות בלי מולדת, בלי קרקע, בלי מדינה, בלי לשון לאומית, לאמור — בלי כל אותם יסודות אלמנטאריים המפרנסים חיי כל עם נורמאלי על אדמות, אמנם, אלמלא שיתק [העם] בקרבו את שאיפותיו החיוניות, היה נופל זה כבר במלחמת הכוחות הבלתי שווים. אולם הוא לא נלחם אלא התכווץ, מעט עצמו, צמצם צרכיו עד למינימום, למד לסבול ולקוות, לתעב את צרכיה החיים ואת החיים עצמם, ולמצוא נוחמים באידיאלים המתים אשר יצר לעצמו". מאחר שיחסו של א. א. אל נכסיה התרבותיים הגלויים איננו מראייה סאפיסטי או אסטטי, אלא פילוגי, ומבחינה מה תועלתם של אלו במלחמת הקיום? ומבחינה זו הוא שולל אותם בתכלית אם אמנם הושקע בהם עמל לידרות; התכונות הנפשיות והרוחניות שהתגשמו בהם ונמסרו על-ידם אינן יפות לריניסאנס היהודי; הן היפוכן של

התכונות הנחוצות לתיקון המעוות שעיוותה בגלות. נקל להבין שיחס אידלסוני זה אל המסורת, לא היה עשוי להתקבל על לב חלקים גדולים של העם שבאו לציונות דרך ההתבוללות. הללו הלכיהורחם — לפנים באירופה התיכונית והמערבית וכיום ביחוד בארצות דוברות אנגלית — הם אחד העמיסטיים; חובבים הם את ארץ ישראל, מחייבים למעשה את הגלות, ומתרפקים על ערכי מוסר ודת של התרבות הישראלית.

כללי הסוציולוגיה המונחים ביסוד השקפתו של אברהם אידלסון על גורל העם ועתידו לקוחים מתורת המאטריאליזם ההיסטורי. אם יקום פעם היסטוריון עברי סוציאליסטי וינסה לכתוב מחדש את דברי ימי עמנו מן הימים הקדומים ועד לזמנים המודרניים, ימצא במאמרי א. א. רעיונות חסרי ביסוס העשויים להיות לו לעזר רב במלאכה כבדה זו. ואולם אידלסון עצמו, שקנה הרבה מתורתו של ק. מרקס, לא היה סוציאליסט, ולא עוד אלא שהיה גם כופר בעיקריה של הציונות הסוציאליסטית לגווניה. אמנם בבקרה שמתח על יחסה של האסכולה המרקסיסטית בראשית המאה הכ' אל השאלה הלאומית בכללה, הוא הולך בדרך אבות הציונות הסוציאליסטית שבדורו. אבל בניתוח המציאות היהודית בגולה, בראית מגמות התפתחותה הסוציאלית ובמסקנות שיש להסיק מאלו בנוגע לבנין ארץ ישראל וחיידוש עצמאותנו המדינית אין הוא הולך בדרכם. לדעתו אין כל טעם בהתארגנותם המיוחדת של פועלים יהודים כפועלים, בין אם ציונים ובין אם דבקים ב"דאאיקייט", כפר עליהם אין להם ליהודים לא מטרות מיוחדות, לא תכניות מיוחדות, לא מתנגד מיוחד להלחם בה, ולא אידיאל מיוחד ה"מבדילים אותם מהפרולטריון הכללי" בארץ ישיבתם.

ניכר שאברהם אידלסון חוזר כאן על שיגרה ידועה, אשר בויכוחיו עם אחדים מהגיהודעות המרקסיסטיים ששללו עוינות את קיומן של העם היהודי בכלל, לפי שלא מצאו בו את כל הסימנים המובהקים של לאומיות רגילה, ידע להפריכה יפה יפה, אכן, מתמיה מאוד הדבר, שכל כוחותי הרוחניים המצויינים, לא הספיקו לו כדי לעמוד על אותה תופעה מכרעת בהיסטוריה של

הישראלית הקרויה ציונות סוציאליסטית, אשר הורמה את התסיסה הסוציאלית העצומה שברחוב היהודי לאפיקי התחיה הלאומית; כדי לראות, כי עצם התחיה הלאומית אינה ניתנת להתגשם בלי מהפכה עמוקה ומתמדת בכל המבנה הסוציאלי של העם היהודי. אברהם אידלסון קיבל את החלק הדיס-טרוקטיבי שבתורת מרפס (אגב, מאמרו "קול מרפס", המובא גם בקובץ זה, הוא אחד המאמרים המצויינים שנכתבו על קול מרפס — היהודי והריבולוציונר, יתר-על-כן: המאמר הזה מסתיים בנעימה של אפוזיאזה בלתי-מצויה אצל אידלסון: "מרפס לא מת. היהדות הבריא, החיונית בעתיד תציב לו מצבה חדשה יחד עם כל האנושות"). ואולם ה"סינטיזה" המרפסיסטית, הכוללת את הרצון הבונה ואת החזון-לעתיד, אינה לדעתו אלא בבחינת "דת". הנה כי כן: אידלסון כופר בסוציאליזם — עם היותו מרפסיסט. השקפה "מרפסיסטית" זו, השוללת את הסוציאליזם, והרעיונות הדארוויניסטיים שמוג במשנתו, עשו אותו לאבי הזרם האנטי-אחד-העמיסטי שבציונות האזרחית, אשר אחד מפלגיו המאור-חרים יותר היתה התנועה הריביונית-ניסית. חוקר תולדות האידיאולוגיה הציונית ימצא איפוא בפרק "אברהם אידלסון" הזדמנות יפה לבאר את שתי אפשרויותיה העיקריות של הציונות האזרחית: האחד-העמיסטי והריביוניסטי, שאין בפינה תשובה על בעיות הדור.

לתשומת-לב מיוחדת מבחינת האקטואליות ראוי מאמרו של א. א. על "ערכה הממשי של הצהרת-ב'לפור", שנכתב בשנת 1918. מאמר זה מפתיע כיום מאוד בבהירות ראיית-הנולד, בחוסר האשליה בענין ערכה הממשי של הצהרה זו, שהיא — "תעודה קלושה שאפשר לפטור אותה בתשלום של פרושות", כמרכן נוקבים מאוד בדברי א. א. על משקל הגורם הערבי במדיניות האימפריה הבריטית. (אם מבחינה כלכלית אחת היא לאנגליה, אם יהיו הרבה יהודים בארץ-ישראל או מעט, הרי מבחינה פוליטית, חשובה לה אהדתם של הערבים, היושבים במושבותיה, מאהדתם של יהודי בריציב ואפילו של כל הועדה-הפועל הציוני. אנגליה נהפכת למעצמה ערבית ולא תרצה להתגרות בערבים, ולו גם בשטח בעלות-ההקרקע או חלוקת קרקעות-הממשלה

וחינונות שונים"). וכתמצית כל הפוליטיקה הבריטית ביחס לציונות מאז מתן הצהרת-ב'לפור נראים לנו דברים אלו: "כמו כל תשלום על סמך תעודה מעורפלת, שאינה מחייבת שום דבר, יהיה גם תשלום זה מינימאלי ולא יפגע באינטרסים של הממשלה כקצו של יו"ד. כמדומני — וזו הרגשתי הסובייקטיבית — שישלמו לנו במטבע רוחנית, שהיינו להוטים אחריה לפני המלחמה. סבורני שכבר רוח בחוגים האנגליים מושג אחד-העם על הציונות, כעל איזה מרכז לאומי-תרבותי, המייצר ומספק מזון רוחני ליהדות הגולה".

ולסיכום: תיתי להם לעורכי "ספר-אידלסון" ולכל אלה שטרחו בפרסומם, אם אמנם איהרו לעשות את מלאכתם. ואולם עם זאת לא נתעלם מכמה ליקויים שבהם לקה, לצערנו, הכרך הזה מבחינת ההגהה, הטרמינולוגיה והתרגום. אילו מילאה הסוכנות היהודית את חובתה בשדה הספרות, אילו הציעה למלומדים ולסופרים לכנס את פיזורי המחשבה הציונית כינוס גדול בעשרות כרכים בתבנית אחת עם הקדמות, עם הערות היסטוריות, עם תרגומים משוכללים במקום הדרוש — אילו עשתה כן, וודאי ראינו את כתבי אידלסון יוצאים לאור כיאה וכראוי להם, ואולם לפי שעה נברך על הנתון לנו בזה.

מ. ד.

נפתולי דור: קורות תנועת-העבודה הציונית צעירי-ציון — התאחדות ברוסיה הסובייטית. ליובל כ"ה שנה לתנועה, תר"פ 1920 — תש"ה 1945. תל-אביב, משלחת חוץ-לארץ של צעירי-ציון — התאחדות ברוסיה, תש"ה. 351, (1) ע'. פורטריטים, חצי-לומים, פקטיליזם, מפה.

הקובץ כולל "מאמרים, זכרונות ותעודות ממערכת היצירה והמעשה, הלבטים והנפתרי לים, המאסר והגירוש של אנשי הציונות העובדת ב.ס.ו.ר., חברי "צעירי-ציון", "החלוץ האי-ליגאלי", הנוער הציוני והשומר-הצעיר העמלני". הדברים נכתבו ע"י פעילי התנועות, שברובם המכריע ריצו את עונם במאסר ובגירוש בפניות הנידחות של רוסיה האסיאטית.

ידיעותינו על הנעשה ב.ס.ס.ר. ובקהל
תה הן כמקודם קלושות ודלות. בעתונות
הרבאו ידיעות שונות על סימני תווה בחוגי
הממשלה הסובייטית ביחס לא"י הנבנית ויש
רצון לקוות שהרדיפות על הציונות וההינה
לנחלת העבר. והואיל וכך, עלינו להבין ולדעת
את העבר כמו שהיה, בלי כחל ושרק.

הציונות היא תנועה של פרודוקטיביזציה
ביסודה. כאן יש לציין שני מומנטים: ממ'
של הצאר ניקולאי הראשון נאחזה ברעיון
הפרודוקטיביזציה וגם החלה בהוצאתו אל
הפועל ע"י פקודת הקיסר למסור קרקעות
למתישבים יהודים וגם להקציב כספים להור'
צאות עיבוד הקרקעות. אך דבר זה נתקל
בהתנגדותם של המוני היהודים. ואולם כעבור
40—50 שנה, בימי אלכסנדר השלישי וניקולאי
השני, התמונה היתה "הפוכה". היהודים הם
שדבקו ברעיון הפרודוקטיביזציה, אך הממ'
שלה הפריעה בכל תוקף — עם הקמת השלטון
הסובייטי נוצרו לכאורה תנאים אידיאליים
בשביל הגשמת הפרודוקטיביזציה של יהדות
רוסיה. מצד אחד ממשלה הדוגלת בסיסמה
"מי שאינו עושה אינו אוכל" והמעוניינת
במיוחד בהפיכתם של היהודים לעם עובד. ומצד
שני שאפה הציונות, בעיקר תנועת החלוץ,
שקמה אז, להכשיר את המוני ישראל לחיי
עבודה גם לשם איץ-ישראל וגם מתוך הכרח
לסגלם לתנאים החדשים שנוצרו ב.ס.ס.ר.
ועבודה משותפת כזו של ממשלה תקיפה
ושל תנועה המקיפה אלפים ורבבות, "חולמים
ולוחמים" נלהבים עלולה היתה לחולל נפל'
אות. — אבל — אין מזל לישראל. לא זו
בלבד שלא הוחל בעבודה משותפת, אלא
מחמת גורמים שונים, שלא כאן המקום לעמוד
עליהם, פתחו ברדיפות על הציונות והחלוץ,
רדיפות עד חרמה, במטרה להחניק את התנו'
עה. אולם אנשי התנועה ברובם מכריעים לא
נכנעו. הם הקריבו את עתידם האישי, את
חיותם (חיהם הפכו להם לגיהנום ממש)
ולבד להשאר נאמנים לאמת שבלבם, לרעיון
הציוני. נתגלו תופעות מיוחדות של "קידוש'
השם", מבלי שהדבר יוודע ברבים (נזכור
נא את דבריו הנפלאים של ביאליק בענין זה
בנעילת הקונגרס הי"ב ובהזמנויות אחרות).

הספר כולל 5 מדורות: (1) התנועה בהת'
פתחותה. (2) פעלים ומעשים. (3) בתנועות'
הנוער. (4) בנתיב היסורים (מאסרים, גירושים,
פליטאיזולאטורים והחיים שמה). (5) רשומות

ותעודות. נספחים: שורות-אבל על חברים,
שנספו — אחד במלחמה והשאר בגירוש או
כתוצאת הגירוש, תמונות ופקסימילים של
תעודות ומפת מקומות-הגזרה.

חשוב במיוחד המדור הראשון, שניתן לשם
הבהרת הרקע ההיסטורי, אברהם לוינסון,
במאמרו המקיף והמלא-ענין, מגולל לפנינו
את הפריהיסטוריה של צעירי-ציון. כמעט
כל אלה שכתבו על נושא זה מונים את רא'
שיתה של התנועה מהקונגרס הי"א בווינה
(1913) או מהתיעצות אחת שהיתה ב"1910.
א. ל. קובע בצדק את ההתחלה מאגודות
„התחיה" בוארשה (1903) והוא משלב יפה
את פעולות לתוך הרקע הכללי של הציונות
ברוסיה. ב. ווסט ב„ציוני דרך" שלו סוקר
את פעולות „צעירי ציון" החל משנת 1920
וכל זה לאור המהפכה הרוסית והשפעתה על
הכלכלה והציבוריות היהודית. יפים הם זכריו
נתייהם של א. קפלן (על התחלת התנועה)
וב. ורלינסקי (על ועידת „צעירי ציון" בקיבו
בשנת 1922). יש והדברים חוזרים בשינוי
לשון במאמרים שונים, וחבל שחזרות כאלה
לא הושמטו בידי המערכת. במדורות „פעלים
ומעשים" ב„תנועת הנוער" מסופר על הפעו'
לות בתנאי המחתרת, התנאים היו קשים עד
לאין נשוא. החברים, שהתמסרו לתנועה, חיו
בעוני ובדחקות אימים. נוסף לזו מגיפת
הריגול וההלשנה (אפילו בין קרובים בני
משפחה), הברחת חומר נדפס היתה כרוכה
בסכנת נפשות ממש. את החשודים בציונות
היו מגרשים מבתי-הספר, מפטרים ממקומות
עבודתם. קשים היו העונשים: גירוש למקו'
מות נידחים בסיביר, מאסרים וגם עבודת
פרך: עם תום העונש — בא עונש נוסף: כל
איסור לגור בחלק גדול של המדינה על כל
זה מסופר במדור מיוחד ומלא ענין „בנתיב
היסורים". עם כל זאת ואף על פי כן הקיפה
התנועה אלפים ורבבות, במשך שנים נמצא
במוסקבה הבירה בית-דפוס מפלגתי בלתי-
ליגאלי, היו שני משקיהכשרה גדולים, „מש'
מר" (בקרים, 13000 דונם) ו„בילו" (ברוסיה
הלבנה) שהתקיימו עד 1929, הוקמו גם 25
בתי-מלאכה שונים. ב"1937, כשהתנועה הגיעה
למצב שלפני שקיעה, היה מספר האסירים
והגולים כ"2000. — בין משתתפי הקובץ אין
סופרים ועיתונאים שהספרות אומנותם (פרט
ל"4-3: ובכל זאת נקראים הדברים בענין רב
וכמה מהמארים — בנשימה עצורה ממש.

שניתן לא הורשה לפרסם את שיריו אלא אחרי שעברו ביקורת קפדנית. ביצירתו רבת-הגוונים כמוסים עלומי-נצח וחזויות-החיים. הוא נהרג בדוֹקרב בשנת 1837, בהיותו בן שלושים ושמונה.

יחס של ביקורת אל המציאות הרוסית ביטא פושקין בפואימה אשר לפנינו. המשורר עיצב בה את אחד הטיפוסים האופייניים מבין בני דורו, דמות אציל צעיר שאין לו מאומה בחייו אלא פינוק עצמו. באספקלריה זוהרת של חרוזים רוויי מזויקה ניגלים לפנינו לא רק חיי אוניגין, אלא גם כל ההווי של בעלי-האחוזות ותמנונות הטבע הרוסי, ואף הרהורי וכיסופיו של המשורר עצמו.

אוניגין אם כי בעל נפש ערה היה — לא נתן לבו לשום ענין רציני. איכריו המעלים לו מס פטרוהו מכל דאגה חומרית והיה פורח ממשחה לתיאטרון ומיפפיה אחת לרעותה. אולם חיי בירה אלה הקפיצו עליו סוס־מרה שחורה. הוא השתקע בכפרו ושם התרועע עם שכנו הצעיר, המשורר לנסקי. לכלתו של לנסקי היתה אחות טניה. עלמה זו התיאהבה באוניגין וגילתה לו את רגשותיה. הוא דחה בקש את הקרתנית התמימה. בגלל ענין אחד של־מה־בכך תבעו לנסקי לדוֹקרב. אוניגין ראה את אפסות הסכסוך ובכל־זאת ניאות. ואף הרג את ידידו. הוא נטש את כפרו ואחרי נידודים ממושכים נקלע שוב למוסקבה. שם נתקל שנית בטניה. אך בינתיים הפכה היא לנסיכה מפוארת. למראה יפיה ומעמדה בחברה ניסה אוניגין לכבוש את לבו. אולם הפעם היא דחתה אותו, כי לא האמינה בכנות תשוקתו.

אין זה מספיק לומר כי תרגומו של שלונג־סקי מצויין הוא. בקלות סגנונו, בחרוזיו השונים והמגוונים חולל הוא פלא והעלה במכתרו את אותם ניצוצי הליריות והומור שבמכת הפואימה. ואולם חובתנו היא גם לציין את המגרעות המעטות אשר המתרגם והמחל־ימצאו בדאי לנחוצ לתקנו בהוצאה הבאה.

אני משווה את הכתוב אל מה שידוע לי מומן היותו בתנועה ברוסיה וגם מפי חברים שעלו ארצה אחרי ואני מצא התאמה גמורה בכל. יש, אפוא, יסוד להניח שכל החומר העובדתי שניתן בספר נכון הוא. בכללו.

אייאילו הערות בנוגע לפרטים. ע' 21 (במאמרו של לוינסון). "העממיים והמתבוללים" מסוגם של ויאבר, גרונברג וביקרמן. צ"ל: ויאבר, סליוזברג (ולא גרונברג) וביקרמן. ע' 51 (במאמרו של קפלן): אחרי ממשלת ויניצ'אנקו השתלט ההטמן סקורודסקי. — למעשה סקורודסקי בא במקום ממשלת גולובוביץ, לפני היתה ממשלת ויניצ'אנקו. ע' 62 (במאמרו של ווסט): בשנת 1919—1920 התרכזו ע"י הגבול הביאסרבי 73 אלף יהודים־פליטים. זה נכון. אבל צריך היה לכת"פ להזכיר כאן את מוסד ה"קומבאזים" (ועדי פליטים) שהוקמו ברשות הממשלה הסובייטית. פרשה חשובה ומענינת זו כמעט שאינה ידועה (עיין עליה בסיפורי ש. הללס, ממיסדי ומפעילי הקומבאזים. ע' 150: "אבל ב־1925 נאחזה היבסקציה בהצעה לישב יהודים בברוביגין כבאמצעי יעיל למלחמה בציונות". צ"ל: ואחזה בהצעת־קרים. ענין בירוביגין צף כמה שנים אחרי זה. ישנם גם כמה אי־דיוקים קלים בתאריכים, שמפני קוצר היריעה אין לעמוד עליהם כאן. הספר מגלה לנו באופן בולט מה גדול היה האידיאליזם של התנועה ב.ס. ס. ו. ואיזה כוחות נפשיים מלאי הוד שבגבורה עוררה התנועה. — ב"שיר־גולה" שבסוף הספר נאמר: "עוד חבר נעדר, עוד קבר נוסף... ומה היד שנציב ומה הציון?" — הקובץ הזה עצמו, ישמש ציון יפה. יבורכו העורכים והרושמים.

ב. ש.

פושקין, אלכסנדר, יבגני אוניגין; (רוסן [בחרוזים]. תרגם [מרוסית] אברהם שלונסקי. (מהדורה ב' מתורגמת). מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תש"ה. 166, [2] ע'. (ספרית פועלים).

פושקין — ידידים של המהפכנים היה. במכתביו לעג לא־פעם לאנשי חצר המלך חוגלה בימי עלומיו מן הבירה. וגם אחרי

כך, למשל, בעמ' 47, ל"ה: בבוא אחד החגים, בזמן התפילה בכנסייה, מורידים "הפריצים" שתיים, שלוש דמעות לא "אל מול השחר המאיר" — כלשון התירגום — אלא על אגודת עשב ממין מסויים אשר הביאו אתם. אך מקרה הוא ששם אותו הצמח מש" מעו ברוסית גם "שחר". עמ' 65, ל"ו: אר ניגין מאחר להופיע אצל שכניו המצפים לו. אומרים זה לזה כי הוא "בודאי נעצר בגלל הדואר". תורגם: "כי בושש רכבו". אולם כוונת הטקסט היתה לא לעגלת-הדואר אלא למכתבים שאוניגין עיין בהם באותה שעה. סניה מסמיקה בשמעה על דואר, כי רואה בזה רמז למכתבה היא. ואמנם אוניגין בא כשהוא רכוב על סוסו. עמ' 130: בראש פרקו השביעי מצטט פושקין פסוק מתוך קר מדיה של גריבוידיוב. צ"ק, גיבור המחזה, לועג למנהגי מוסקבה. עונים לו ברוגז: "רדיפת מוסקבה?" (כלומר: גינני מוסקבה?). ולחינם תורגם הפסוק: "כולם אצים למוסקבה". עמ' 144, נ': בבואה בפעם הראשונה לתיאטרון אין סניה הצנועה מר שכת אליה לא את הלורניס של הגבירות ולא את המשקפות ("טרובקי" ברוסית) של ההדרנים — משקפות אך לא "קנייטטורט", כפי שתורגם. עמ' 17: אצל פושקין: "תורת תשוקה עדינה". תורגם: "תורת תשוקה נסערת". עמ' 20: לא הרפב גוער בסוסי אלא, הנוסע נותן אות לרכבו. עמ' 32: תורגם "לונדון של סידקית". בהוצאתי — "לונדון אנינת-הדעת". עמ' 32 ג"כ: תורגם "בכבות האש לא תתלקח". אבל פושקין דייק יותר: "אפר שדעך לא יתלקח עוד". עמ' 39: אצל פושקין "אשכנו הערפילית" (המערפלת) והכ" וונה היא לערפל השכלי, המיטאפיסי. תורגם: "אשכנו בעב נסתרת". עמ' 47: על מצבת הקבר לא כתוב בגאווה: "פה נח הגבר..." אלא בענוותנות דוקא: "שפל-ברך בעל עוונות..." עמ' 123: לנסקי נפל בקרב. אחד "השושבינים" קובע בקרירות: "נהרג!"

(או: הומת). שלונסקי תרגם: "נרצח!" ואולם, לפי מושגי אותו הזמן, לא היה כאן מעשה רצח. עמ' 141: פושקין קרא למבצרו של פיוטר אשר במוסקבה בשם "עד תפארתנו" ולא "עדות אבדן תפארת". לפי שהתכוון לגבורת הרוסים ולא לגורלו של נפוליאון. עמ' 163: סניה אומרת על עצמה כי — בימי פגישתם הראשונה — היתה יפה יותר, ולא "יותר טובה". ולבסוף עוד נצביע על שלוש שגיאות-דפוס: עמ' 46 אלינה צ"ל פולינה; עמ' 79 ו"80 אניה צ"ל סניה. עמ' 116 להשביח צ"ל להשכיח.

ואולם יש עוד בעיה: אם רוצים שיובן התירגום גם לאלה שאינם שומעים רוסית — איך אפשר לתת, למשל, את הפסוק הזה על בעלת-האחוזת:

"תיכנה חשבון, ראשים גילחה"

מבלי לבאר בשולי הגליון שזהו ביטוי רוסי עממי ופירושו: לשלות לעבודת הצבא; ברוסיה נהגו לגלח את ראש הטיירוים וה"פריצה" היא שהיתה פוסקת מי ומי מבין עבדיה ילכו לצבא. וזהו רק דוגמא אחת מרבות, ולדעתנו זקוק "אוניגין" להקדמה כללית, ואולי גם למבוא לכל פרק ופרק וביחוד לפירוש לכל הפסוקים בהם נזכרים המנהגים המיוחדים לרוסיה, שמות סופרי הדור והמורשים המיתולוגיים הרבים. הפירוש שניתן בסופו של הספר קמצני הוא ואינו מספק את צרכי הקורא העברי. חבל שלא הזכיר המו"ל כי הציורים הנחמדים המקשטים את הספר הם חיקוי לציוריו של פושקין עצמו — ודמות המשורר נשקפת מהם. לעומת זאת, על הציריים שבעמ' 33, 89 וביחוד 127 אפשר היה לוותר.

אם ינתן הפירוש הנ"ל — יוכל גם הקורא שאינו מיוצאי רוסיה לעמוד על כל יפיה של היצירה. ואם לאו — חוששני כי לא-אחת ייתבע ממנו — לשם הבנת התוכן — מאמץ אשר יגרע מתענוגו האסתטי.

ד"ר ז. מעיני

פוכס, א. מ. בגויים. סיפורים. תירגם מיידש מ. ברטלבסקי (תל'אביב), הו' צאת הקיבוץ המאוחד, תש"ו. 306 ע'.

סיפורים אלה, אחד-עשר מספרם, של הסופר היהודי רבי-הסגולה אברהם משה פּוֹפֶס, נלקטו ונבחרו מתוך סיפורים הרבה, שהופיעו במפורז בקבצים ובמסאפים שונים בידיש. רובם ככולם הם, כנראה, קטעים מסיפורו הגדול אשר עמו בכתובים: "ידן אין גלות", שלא זכה עדיין משום מה לראות אור במקור, ואך חלקיו נתפרסמו למקוטעין כסיפורים בפני עצמם. כאן, באכסניה העברית, הם חוזרים ומצטרפים ליריעה אחת של חיי יהודים על רקע החורבן של שלהי מלחמת העולם הראשונה, טבועים בחותם אסון חיי יהודים בנכר — בגויים.

א. מ. פּוֹפֶס, נולד ב-1890 ביז'רנה, עיירה במחוז טרנופול אשר במזרח גליציה; עלה וצמח מתוך מעבה חיי העם החשכים והקשים, ספג אל תוכו מילדות את כל תוגת הקיום האכזרי של יהודים עמלים ונאבקים על פת לחם, הרבה לנדוד, בא במחיצתם של ארגוני פועלים יהודים, אשר השפיעו על התפתחותו הנפשית והרוחנית, ינק גם מהשפעה ציונית-לאומית, ונתגלה כסופר ברזך כשרון, דורך בשבילו המיוחד, נפלה ביחודו בספרות היהודית.

עוד ב-1912 הופיע קובץ סיפורים קטן משלו: "אינזאמע" (בודדים); לשיא ביטוי הגיע בעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה בשורת סיפורים מחיי האומללות והדפא של יהודים בעיירותיהם, מחיי האמיגרציה של פועלים ודלת-העם במרתפי החיים, בבתי-היזע ובסמטאות-הדחק של הכרך. ב-1924 הופיעו במקובץ שני ספריו: "אויפן בערגל" (על הגבעה) ו"אונטער דער בריק" (תחת הגשר).

בריאליון חריף ועמוק הוא מצייר בגילויים נוקבים את המציאות היהודית כמות שהיא, ללא מעטה הסוואה, ללא רוך השליה, בראיה אכזרית — אכזריות שהיא אנושית מאוד ויהודית מאוד, רוויית אהבה גדולה ורחבים. האהבה אינה מחפה על הזוועה והרחמים אינם מעלימים את התהום.

באקלים ובנוף הנפשי קרוב א. מ. פּוֹפֶס לברנר ולשופמן שהמחישו ביצירותיהם את

וראות האסון, את עירום החיים. יוסל, הגיבור הראשי בשורת סיפורים זו, הוא אף לתלושים של ברנר, גנסין ושופמן, כמצמנה של ההווה היתודית המזורה הוא מתריצץ כאן טרוף-מנחת וחושף לאור גורלו האישי את מארת החיים סביב, ואפילו אהבתו, האהבה היחידה בספר, כפוחה ומעונבת לגורל זה. לא יחידים, אינטלגנטים, אובריי עצות הם ראשי גיבוריו. עם שלם חי על הר הגעש. התחושה הברנרית של האבדון היא נחלת המונים, יהודים פשוטים, "עמך".

אנו רואים כיצד נשחקים ואיבדים לריק בהווה מקוללת זו כוחות שצומחים ועולים בקרקע הגלות — איזה כוחות! — ללא סדן, ללא אחיזה, לייבה היהודי החסון, איש העמל הנושם גבורה, המקדש את כבוד האדם בסרבו לרקוד בפני האונטראפיצר השחצן ואחר-כך הוא נוקם את חרפת בתו: יוסל עצמו שנפשו נצרפת בכור היסורים האלה ויוצא לקראת קווקים מרצחים; רב אשר החוכר הצדיק, זיר-השכינה בפניו, הצוחק ידם לגויים הממיתים אותו ותולשים את לשונו מפיו, ורב מנחם התם והישר החי חיי גסיסה ממושכים בתוך תהום הדלות וניצוצי-אלוהים תמיד בפניו, וסביבם המוני בתי-ישראל כמות שהם בקלון חייהם ובגבורתם — כוחות גדוד לים, בגוף ובנפש, נאכלים ונטחנים לבין אבני-ריחים כאן בין הגויים. ועל הכל זהרת אהבה גדולה, מרעידה, לחיים מסובכים אלה שגורלם נחרץ!

"היאך יצויר — הרהר יוסל — האנשים הללו שאין להם בעולמם אלא מעט החיים הערומים שלהם, מופקרים כצאן בבית הסבחה, שחורב חדה מונחת על צוארם, צפור יים למות כל שעה, היאך יצויר שכך יעבדו לאלוהים, באהבה וברחמים, עד נשימתם האחרונה.

ונרמה היה לו שתו אדום, ספוג נטפי דם, תו השחיטה, חרות על מצותיהם".

מעם דפי הספר הזה ניבטים אלינו פני עם גדול, עם חלכה, פני עמנו, בצער הדורות, במחשכי גלותו ובחרפת הבלימה, ואילו עכשיו, לאחר שעלה הכורת, אנו זקוקים לביטוי הזה, החושף את האימה כמו שהיא וזורע אהבה בלב למה שהיה ואיננו...

מ. יהודי

רודניק, צבי. יומן באפר. מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (1946) 85, [3] ע' (ספריית פועלים. כתבים).

זהו יומן של נערה הנלחמת יחד עם חבריה באפרה של גלות. הזמן — שנת תש"ג, המקום — גיטו וילנה. מתוך השירים שביטאנו אין לדעת אל-נכון אם היומן כולו על המאורעות הנרמזים בו הם ממשיים או דמיוניים שיסודם בקורות הגיטו בכלל. בכל אופן נשמר כאן אופי של יומן, באשר אינו מפרט ומפרש, אלא מדבר על אנשים, מקומות ועניינים מבפנים, כמי שנמצא במחיצתם, ולא בדרך ההסתכלות והתיאור כלכל. מובן, שבסוג זה של שירה ישנם קשיים מסויימים לקירא שלא עבר באותו כור, או שאינו רוצה לדפדף אגב קריאה בעתונים ישנים. כך למשל מר פיע השם וילנה רק פעם אחת, (עמ' 76), ולולא השיר הפותח „היית קריה נאכנה מרש"י פין עד הירשקה לקרט", — לא היינו יודעים את מקומם של המאורעות. ובספר כגון זה, העומד בעיקר על ערכו הדוקומנטרי, יש חשיבות לדבר זה. ועדות לכך השיר האחרון: „מצער נוחנו בעיטור / שעה גדולה, עודנה ניגרת“.

האווירה היא אחדותית ומעוררת הווייה אמתית, ולכך תורמת בלי ספק הרבה מאוד הצורה הפשטנית של השירים, הדומים לשיר ריצע תמימים, כגון: „את סתבותי אני סוחבת, / אך מי ישא את משאִי?“ ביחוד יש למצוא זאת בשירים הרבים שנושאים „ההוא“. עניין המלחמה נעשה כטפל לאהבתה הגדולה למציא, וכאן עלינו להודות למשורר על שגילה טפח וכיסה טפחיים מן הממש המשתקף ביומן. אין זאת אומרת, שלא ידע לצייר במלים פשוטות, המהלכות לתומן, את כל הזוועה שבימים ההם, כמו, למשל, בשיר רים: „כניסה לצנוריהזוהמה להציל נפשם והוא כחלום רע“, ו„וילכו אל הסתר, ודמם קדוש על הדרך“, — כותרות השירים יש בהן לפעמים אי-עבריות מוזרה, וכן יש למצוא כמה ליקויים בסגנון השירים עצמם. כמו כן קשה להבין עד תומו את השיר הראשון: „היותה כותבת בדמעה על אישה ועל אחיו“, ואפילו לאחר שקראנו את כל השירים, — וכי מה עניין אפלט אצל קורות תש"ג? הן אין כל קשר בין תוכן שירים אלה לגורלה של אילואי, לא קשר ולא הקבלה. ובכל זאת: כל מי שימיהוועה ההם היו

חלק מהויותו, ימצא כאן בלי ספק מעין קטעים מיומנו־שלו עצמו.

פנינה בת שלה

גרשנון, מ. תולדות תפוח-האדמה. תרגמה שרה רבינוביץ. מילואים מאת אורי רוזנבלאט, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ו. 137 ע'.

ספרו של גרשנון נקרא כרומאן מותח. תיאור תולדות תפוח-האדמה נכתב בכשרון סופרים רב ובדראמטיות ממש, ואין בספר אף שורה אחת משעממת. יש לו ערך מבחינת תולדות התרבות, ביחוד כשהוא חושף את הפגישה הראשונה של האדם האירופי עם צמח-תרבות אמריקני עתיק-יומין זה ואת התחלת התפשטותו בארצות אירופה השונות. לא נופל מזה ערכו החינוכי כשהוא מתאר את ההתפתחות הזאת על רקע החיים הסוציאליים של כל תקופה ותקופה ונותן ע"י כך תמונה ברורה של תפישת ההיסטוריה בדרך חדישה ומתקדמת. וכן הוא מצליח מאוד בהסבר המדע-הפופולארי של תופעות הטבע ושל דרכי החקירה המדעית.

בפרק הראשון מכניס אותנו המחבר אל תוך פרשת גילוי העולם החדש על-ידי הכובשים הספרדיים מחפשי הזהב. בקווים מעטים הוא מצייר תמונה חיה על תרבות האינקים העתיקה ומתאר על פי מקורות היסטוריים את הפגישה הראשונה של האירופים עם גיבור הספר — הפאפה, תפוח-האדמה, כמי שהוא נקרא בשפת הילידים. אחר-כך מסופר על גיגוליהן של הפקעות הראשונות שהובאו לאירופה בגינות של חובבים רמי-מעלה ובר טאנאים באיטליה, בבליה ובארצות אחרות; כאן מצביע גרשנון גם על טעויות שונות בנוגע למוצאו ולתולדותיו של תפוח-האדמה, טעויות שהיו מושרשות בספרות במשך דורות ושתוקנו רק בזמן האחרון על-ידי החקירה המדעית.

הפרק הבא מספר לנו את פרשת הצרפתי פארמאנסטיא ואת זכויותיו של הלוחם האמין להחדרת הגידול החדש בצרפת, ששאף להשיב את השכבות הרעבות של העם הצרפתי. אחרי פרשה זו אנו עוברים לרוסיה הצארית וכאן מותארים ההצלחות והכשלוש נות של חלוצי תפוח-האדמה שם. לזה מצטרף פרק על הרעב הגדול באירלנד לפני מאה שנה, שבא בעקבות הניצול על-ידי

אֶרֶץ־הָאֵם הַחֹרֶגֶת הַבְּרִיטִית וְעַם הַתַּפְּסוּת מַחֲלֵת הַכִּישׁוֹתִית (פִּטְסוֹפְטוּרָה וְלֹא פִּטְסוֹפְטִירָה) שֶׁתִּקְפָּה אֶת שְׁדוֹת אִירְלַנְד וְהַשְּׂמִידָה אֶת כָּל הַיְּבוּלִים שֶׁל הָ"אִירִישׁ פּוֹטִיטִיט", הַמּוֹן הַיְּחִידִי שֶׁל הָעַם הָאִירִי בַּחֲסֵדָה שֶׁל הָאִירִי־טוֹקְרָאטִיָּה הַבְּרִיטִית.

הַפְּרָקִים עַל הַתַּפְּחָחוֹת גִּידוֹל תַּפּוּח־הָאֲדָמָה בְּרוֹסִיָּה הַסּוֹבִיֵּטִית הַמּוֹדֶרְנִית הֵם פָּחוֹת מִשֶּׁכֶּן נַעִים, עַל אֵף הָעוֹבְדָה שֶׁהֵם כְּתוּבִים בִּיתֵר הַתְּלַהּבוֹת. כָּאֵן חֶסֶר מִרְחָק־הַזֶּמֶן לִגְבִי עוֹבְדוֹת שֶׁל הִישְׁגֵי הַמַּחְקֵר הַמִּתּוֹאֲרִים, שֶׁעֵדִין לֹא עֲבָרוּ אֶת כּוֹר הַבִּקּוּרֹת וְעֵדִין הָאֵן נַעֲשֶׂה אִמֵּת הִיסְטוֹרִית. בְּצֵד הִישְׁגֵי הַטֶּכְנִיקָה הַמּוֹדֶרְנִית שֶׁל הָאִירוֹבִיּאצִיָּה לְפִי לִיסְנֶק, שֶׁחֲשִׁיבוֹתָהּ וְהַצִּלְחוֹתֶיהָ הַגְּדוּלוֹת אֵינָן מוֹטְלוֹת בַּסֶּפֶק, מִתּוֹאֲרוֹת גַּם תִּיאוֹרִיּוֹת אַחֲרוֹת שֶׁל מְלוֹמֵד זֶה, כְּגוֹן עַל "כִּילֵאִים וְגִטֵּאִיבִיִּים", שֶׁעֲלִיהֶן לַפְּחוֹת צִרְכִּים לַהֲגִיד שֶׁהֵן שְׁנוּיּוֹת בַּמַּחְלֻקָּה. מִשׁוֹנָה הַדְּבָר שְׁאֵין זָכֵר לַעֲבֹדֶת הַחֹקֵרִים הַסּוֹבִיֵּטִים מִבֵּית־מִדְּרָשׁוֹ שֶׁל וְאוּלִיּוֹב וּבִרְאָ שֶׁם בּוֹקָאסוֹב, שֶׁיֵּצֵאוּ בְּאֶסְפֵּדִיצִיּוֹת חֲשׁוֹבוֹת לֹאֲרִצוֹת־הַמּוֹצָא שֶׁל תַּפּוּח־הָאֲדָמָה בְּאִמְרִיקָה הַרְדּוּמִית וְהִבְיָאוּ מִשֶּׁם אֵת הַחֹמֶר הַמִּשְׁמַשׁ יוֹדֵד לְכָל הַמַּחְקֵר הַמּוֹדֶרְנִי שֶׁל בִּירֹר זֶנִים חֲדָשִׁים שֶׁל תַּפּוּח־הָאֲדָמָה וְהַשְּׁבָחָתָם. לִגְבִי עוֹבְדָה זֹאת, שֶׁנִּתְקַבְּלָה בַּהֲכָרָה מְלָאָה וּבִהָרִי דִּיָּהּ בַּחֲשִׁיבוֹתָהּ הַכִּלְלִית עַל־יְדֵי הָעוֹלָם הַמִּדְעִי וְהַנַּחֲשֶׁבֶת כַּמִּפְנֵה בַּעֲבֹדֶת הַמַּחְקֵר הַזֹּאת, סְבוֹר הַמַּחְבֵּר לְצֹאת יְדֵי חוֹבָתוֹ בַּסּוֹק אֶחָד עַל אֶסְפֵּדִיצִיּוֹת רוֹסִיּוֹת בְּלֵת־מוֹגֵדְרוֹת לְמוֹלֶדֶת תַּפּוּח־הָאֲדָמָה.

בְּמִילֹאִים לִסְפֵר מֵתָאֵר אֹרִי רוֹזֶנ־בִּלְאָט (גִּבְעֵת־בֶּרֶנֶר) אֶת תּוֹלְדוֹת תַּפּוּח־הָאֲדָמָה בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלָה זָכָרֶן שֶׁל כִּמָּה עוֹבְדוֹת מַעֲנִיּוֹת מִתְקַפְּתוֹ הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל גִּידוֹל זֶה, אֶחָד הַצִּעִרִים בַּתּוֹלְדוֹת הַהִתִּיש־בוֹת הַחֲקֵלִאִית הַצִּעִירָה שֶׁלָּנוּ.

הַתִּרְגוּם עֲשׂוּי בַּהֲצֻלָּה וּבִשְׁפָה חִיָּה וּמִר־שִׁכָּה. לְדֹאבּוֹנִי לֹא הִיָּה בְּרִשׁוֹתֵי הַסֵּפֶר בִּשְׁפָתוֹ הַמְקוּרִית וְלִכֵּן אֵין אֲנִי יוֹכֵל לִשְׁפּוֹט עַל כִּמָּה דְּבָרִים הַנִּרְאִים כְּשִׁיבוּשִׁים. בִּיחּוֹד נִרְאָה כְּבִלְת־יִמְדוּיִק אוֹ בְּלֵת־נִכּוֹן תִּרְגוּמָם שֶׁל כִּמָּה מִשְׁמָוֹת הַצִּמְחָה הַנּוֹזְכִים בַּסֵּפֶר. נִסְתַּפֵּק בְּדוֹגְמָה אַחַת: לַמִּתְרַגֵּם כִּנְרָאָה לֹא נִהִיר הַדְּבָר שֶׁהַכִּמְהָה שֶׁבַע־13 (נִיתָן גַּם שִׁמָּה הַמִּדְעִי וְנוֹזְכֶרֶת בְּגִלְל דְּמִיּוֹנָה לַפְּקַעַת תַּפּוּח־אֲדָמָה) הִיא הַ"טֵּאִרְטוֹפֶר" שֶׁנּוֹזֵכֶר בַּעֲמ' 14. וּשְׁמִנּוֹ נִגְזֹר הַשֵּׁם, "קֵאִרְטוֹפֶל".

הַקּוֹרֵא יִפְקֵי מִקְרִיאַת הַסֵּפֶר לֹא רַק תּוֹעֵלֶת גְּדוּלָּה אֲלָא גַּם הַנָּאָה מְרֻבָּה. אֲנִי חֵיִיבִים תּוֹדָה לַמִּתְרַגֵּם וְכֵן לְבֵית־הַהוֹצָאָה עַל עֲבוֹרֵתָם הַיָּפָה.

ד. זִי' צ' ק

גוֹלָן, שְׂמוּאֵל. שִׁיחוֹת עַל חִינּוּךְ. מִר־חִבֵּית, הַקִּיבוּץ הָאֶרֶצִי הַשּׁוֹמֵר־הַצִּעִיר, (1946), 127 ע'. (1990 פּוֹעֲלִים, שְׁבִילֵי חִינּוּךְ).

כַּךְ כְּתוּב בַּעֲמוּד הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַסֵּפֶר: "הַרְוָצָה לַחֲנֹךְ תוֹךְ תְּבוּנָה הַנּוֹבַעֶת מִיְדֵיעָה אֶת נַפְשׁ הַיֶּלֶד חוֹבָה עֲלֵי, שִׁיָּהּ גוֹדֵד עֲצוּמוֹ מְכַל אֲמָצִיעִי חִינּוּךְ חֲמוּרִים... אִלֵּם אֶחָד עִם זֶה צָרִיךְ הַחִינּוּךְ לַעֲמֹד בַּתּוֹקֶף עַל הַתְּבִיר עוֹת, שֶׁהוּא תּוֹבַע מִהִלְדִּים!" זוֹהִי הַתּוֹרָה! זוֹהִי שְׂאֵלֶת־הַיִּסוּד שֶׁל כָּל חִינּוּךְ וְשֶׁל כָּל מַחֲנֶךְ: כִּיצַד לְצֹאת יְדֵי חוֹבָת שְׁתֵּי תְּבִיעוֹת אֵלוֹ, שֶׁהֵן מְנוֹגְדוֹת לְכֹאֲרָה? כְּלוֹמֵר כִּיצַד מִצַּד אֶחָד לְהוֹלִיךְ לְקִרְאָה מִטְרָה מוֹגֵדֶרֶת יִפָּה וְכִיצַד מִצַּד הַשֵּׁנִי לְהִטִּיל מִטְרָה זוֹ עַל הַחֵר נִיךְ בְּאוֹרֹחַ שֶׁלֹא יוֹרֵשׁ בְּעִינָיו כִּכְפִּיהַ חֲמוּרָה? ! מִי שִׁדַּע לִיִּישׁ בֵּין שְׁנֵי אֵלֶּה לְהַלְכָּה, לֹא כָל שָׂכֵן מִי שִׁיִּצְלִיחַ לַנְּהוּג בְּמַגְעוֹ עִם הַיִּלְדִּים בַּהֲתַאֵם לִישׁוֹב נְכוֹן שֶׁל הַבְּעִיָּה הַנִּל־ — זֶהוּ הַמַּחֲנֶךְ.

מַחֲבֵר הַסֵּפֶר עוֹסֵק בְּשִׂאלוֹת יוֹסִיּוֹם שׁוֹרֵנוֹ, בְּכָל אוֹתֵם הַנִּסְיוֹנוֹת, שֶׁבָּהֶם מִתְנַסִּים הוֹרֵי־רֵים, הַרוֹצִים לְאֵהוֹב אֶת יִלְדֵיהֶם וְשֹׁאֵל בְּכָל סִיטוּאצִיָּה הֵם מְצִלִּיחִים לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּת־בּוֹנָה. הוּא דֵּן בְּשִׂאלוֹת מִשְׂאֵלוֹת שׁוֹנוֹת וּלְפָרִקִים שֶׁלֹא לְצוּרֶךְ, כְּגוֹן מְצִיצַת הָאֲגוּדָל, כְּסִיסַת הַצִּפְרָנִים, "מִיעוּט" אֲכִילָה, מִלִּים גְּסוּת, תּוֹקְפָנוֹת וְכִי"ב תּוֹפְעוֹת, שֶׁרִשְׁשִׁיהֶן נַעֲזִים בִּיצִרִים שֶׁלָּנוּ. וּבִרְוֹר הַדְּבָר, כִּי הַמַּחֲנֶךְ הוּא בְּעִת־יִסוּד בַּחִינּוּךְ שְׁאִינָה פָּחוֹת חֲמוּרָה מִבְּעִית הַחֲנִיךְ עֲצוּמוֹ.

כָּל "שִׁיחָה" מוֹקְדֶשֶׁת לְנוֹשֵׂא אֶחָד, וְכָל הַנוֹשֵׂאִים מְצִטְרָפִים לְנוֹשֵׂא אֶחָד גְּדוֹל — כִּיצַד לַנְּהוּג? הַטּוֹן הַכִּלְלִי שֶׁל הַסֵּפֶר מִתּוֹן וְתִיאוֹרוֹ קֵל. שָׂכֵן זָכֵר מִמַּחְבֵּר כִּי קוֹרְאִיו הַמִּשְׁוֹעֵרִים אֵינִם אֲנִשְׁי־מִקְצוֹעַ. רַבּוֹת מַעֲצוֹתָיו מִתְקַבְּלוֹת עַל דַּעַתְךָ, גַּם אִם אֵינְךָ מִסְכִּים לֵאלּוֹ הַנַּחֲתָה עֵינּוֹתֵי הַמִּשְׁמָשׁוֹת נֹר לְרַגְלִיו שֶׁל הַמַּחְבֵּר.

אֶף־עַל־פִּי שֶׁבִּשְׁוֹם מְקוֹם לֹא נֹאמֵר הַדְּבָר בְּפִירוּשׁ, נִיכֵר בַּעֲלִיל, כִּי בַעַל "הַשִּׁיחוֹת"

לב טוב, עזרה לחלש, לזולת בכלל, סבלנות, זהירות, קיום הבטחה, לא להפריע ולא לפגוע במישחקן של הזולת וכו' ;
(ד) הקניית נימוסים ("והדרת פני זקן", שמירה על נקיון, סקרנות שלא במקומה, ברכת בוקר טוב, יום-הולדת של אמא, קבלת אורח, התנהגות ברחוב, התפנקות לגבי אר כל וכו').

הסיפורים הם מחיי ילד בעיר בלא ציון מיוחד שוהי עיר בארץ-ישראל. נקודת הראות של הילד מובלעת למדי, ונראה שהמספר מכיר יפה את הפעוט ו"עניניו". גם הלשון היא פשוטה ומותאמת להבנתו של הילד. הסיפור קצר, הכל לפי יכולת הריכוז המוגבלת של הפעוט.

בולטת מגמת המספר לחנך את "הילד הטוב" ע"י סיפורים. ה"מורשה-שכל" גובע לרוב מהסיפור גופא.

יש להעיר על "קיצוניות" מופרזת שנקט המחבר: אם גם הסיפור המודרני לילד מסתייג לרוב מהמופלא, שהיה כליכך שכיח באגדות לילדים באירופה, הרי בכל-זאת שומה על המספר-האומן לראות בעיני ילד את ה"פלא", המצוי בכל זאת בחיי יום-יום של הפעוט. הסיפורים בספר זה הם מחוסרים כל דמיון, כולם בלא כל מתיחות, והם "מפוכי חים", אולי, יתר על המידה.

רקע הסיפורים מצומצם בחדר, מיעוטם מתרחש ברחוב, חסר בהם בעיקר רקע הכפר, או לפחות טבע הארץ בכללו. והרי אחד מאשיות החינוך של ילדינו בארץ בכלל ובגיל הרך בפרט, הוא לקרב, להשריש את ילדינו בטבע ובאדמת מולדתנו, ואולם באשר זהו "ספר ראשון" נקטה שבספר הבא יתקן המחבר את המעוות.

וצורת ההוצאה (הניר, הדפוס), אף האיר לוסטרציות של נחום גוטמן נאות מאוד לעין, על אף פגמיותו יאה הספר כתשורה טובה לילד. **יהודית קרלף**

רואה לפניו בעיקר את שנות-הילדות הראשונות. אך רבות מהערותיו כוחן יפה גם לגבי כל שאר שלהי הילדות, וביחוד ראיות לציון המצוות החינוכיות, שהובאו בעמ' 83—85 של הספר.

חיים אורמיאן

דושמן, ישראל. מרגניות; סיפורים לפעוטות. מצוירים בידי נחום גוטמן. תל-אביב, אמונת, תש"ו, 140 ע'.

כמו מפעל הישוב העברי החדש בארץ, כן ספרות הילדים צעירה לימים היא. בטרם שנוצר הסיפור לילד העברי היה צריך לברר נות את עולמו של הילד ה"צבר", הגדל בארץ-המולדת החילונית. מול "היהודי הקטן" של מנדלי מו"ס, עם כל הסבל נחלת הגיטו, מול עולם הדמיון וההזיות שניזון ממנו הילד ב"ספיח" של ביאליק, שאפנו לילד "נורמלי" כלכל הגויים, לעולם של ילדות על תמימותה ועל אשרה.

עברו שנים של בנין ויצירה, הישוב הולך הלך וגדול. הוקמו כפרים וערים עבריים, הולכים ורבים בתי-הספר ובתי-החינוך. רבו החפזים ליצור לילדינו תנאי חיים נורמליים, "די אויר לנשימה, די שמש, די צל", ואז התעורר גם הצורך ליצור סיפור מקורי לילד העברי בשולי סיפורי התנ"ך והמדרש, שהיוו את המזון הרוחני לילד היהודי במשך דורות.

ההתחלה נעשתה במעשה תרגום מסיפורים העמים. ברם סיפורים אלה וזים הם לאקלים ולנוף ארצנו (רובם מספרים על "יער עבות") ולרוחו של הילד העברי. וכתיבת סיפור מקורי לילד הרי זקוקה גם למחנך וגם לאמן. דושמן ניסה ב"מרגניות" (48 סיפורים) לספר מחיי של הילד, בעיקר מתוך המעגל הצר של ילד רך שטרם הגיע זמנו ללמוד בבית-הספר. הסיפורים כולם מיועדים, איפוא, בעיקר להקראה ולא לקריאה עצמית של הילד.

את הסיפורים אפשר לחלק לקבוצות, קבוצות:

- (א) הילד והחי (כלב, חתול, תרנגולת עם אפרוחיה, צפרים), — צער בעלי-חיים;
- (ב) דברים שבין הילד לחברו, אחיו ואחיותיו, — בכלל זה הפגישה עם הזולת;
- (ג) בעיות של חינוך האופי (לא לשקר, היחס לחלש, ההוריה באשמה, השבת אברה,

רחל. כצלטון — מסות ורשימות. "כתבי התנועה" — הוצאת "עם ע"ד" — תל-אביב תש"ו, 296 ע'.

פתיחתו של הספר במסה "נדודי-לשון", שהדפסה ב"בעבודה", הוצאת הסתדרות הפועלים החקלאים בשנת תרע"ז — וסימו ברשי מות "מן הפנקס", שנדפסו ב"דבר הפועלת" עד לשנת תש"ו. אכן ארוכה הדרך מן הימים

הם ועד עתה אלא שרובם של הדברים, אף אלו שנכתבו על סף העליה השלישית, נקראים בענין רב כבעת נתינתם הראשונה. הדברים ש"בנדודי-לשון" נכתבו לאחר ש"חתי-חברים בקבוצת כנרת. ענינם — שאלת-הלשונות, אשר — נדמה — עתה עברה לשונות, אך צא וראה מה גישתה של ר. כ. לבעיה זו אף בימים ההם. לא דבר-פילמוס אלא ביטוי ללבטיו של דור, שרבים מבניו עלה בחלקם לגלות לעצמם תחילה את שפת העם כביטוי לשיבה להמוניו, ואחר — את שפת הנביאים והמולדת כביטוי למהפכה של האדם והדור.

רבות בספר המסות והרשימות על ספרים וסופרים. המעיין יגלה שרשימה זו של יצירי רה ויוצרים אינה מקרית, ולא שבתרה ר. כ. בשיא-יצירה ובשיא-הכתב. כאיש-התנועה ענינה הוא בעיקר לא בצורה ובהישג האמנותי אלא בנפש, ברוח-האדם. לכן מתרשמת רחל לא רק מאמנותו של הזו, אלא אף מביטוי תמים שביומן של אחת הקבוצות, מן הרפורטזיה בת ימינו שיש בה דופק-אמת של החיים.

במרכז של הספר — ולא רק מבחינת הכמות בלבד — המסות הגדולות על מיכה יוסף ברדיצ'בסקי ועל י. ח. ברנר. זכו שניהם לדבריה-ערכה רבים ושונים. טוביה-מבקרים שבספרותנו ומפרשיה עסקו בסוגיות הללו ברוב-כשרון ובעושר סגנון. אלא שלאחר כל אלה רק מסותיה של ר. כ. הן הראויות לשם מורה-הדרך הנאמן לברדיצ'בסקי וברנר, במקום לעסוק בחכמת "הניתוח" והחיסוט בנפשו של הסופר, היא מאירה את בעיות-היסוד שביצירה, מרכות את תשומת-הלב לנקודות המיקד, מבליטה את השאלה והת-מיהה, ובמקום שניתן הדבר — אף את הפת-רון והמוצא. אנכי-כך נחשפים לעתים שרשים עמוקים בדרכי המחשבה וההגות, הנמשכים (אצל ברדיצ'בסקי) לימי קדם רחוקים.

אכן טבעי הדבר, שאגב עיון במשנת-יציר-רתו של סופר זה או אחר אנו נמצאים למדים כמה דברים להבנתם של סופרים אחרים ולת-סיטתה של ספרות בכלל. האם לא מדהימה הערה כגון זו, שאנו פוגשים במסה המציגת על א. נ. גנסין: "איש-שלום היה ברנר, וגנסין איש מלחמה. ברנר הוא כולו ברנר כשהוא מפוים, וגנסין — כשהוא בונה והורס". אגב — אותה מסה היא גם פרק בתורת-הליר

ריקה. וכמה נועזים דבריה של ר. כ. לבקורת דרכי שירתו של ביאליק!

אך הספרות והאמנות (כי יש בספר גם רשימות על תערוכות וספריאמנות) אינן עולמה היחיד של רחל. כאמור — איש-הצי-בור הנה, ורשימותיה הן הד לחיותיה של בתי-ישראל ובת-הדור בארצה.

מן ההרהורים ורשימה-הזכרונות על ימי העליה השניה, על ראשיתה של כנרת — ועד לדברים שנכתבו עם קריאה בספר-זכר-נות של פרטיון — אותה העין הרואה, ההגיון הבוחן, והעיקר — הלב המרגיש והנסער. אפניית היא ההתייחסות עם זכרם של אלה שהלכו מאתנו — מי בעתו ומי שלא בעתו. ושוב — לא רק מנהיגים ועסקני-ציבור הם הראויים להיות נזכרים, אלא באותה מידה ממש, באותה מידת חיבה והערצה כבושה — גם האנשים מן הצד, מן השורה. כי סודם של החיים, כוחם, מתגלה לא רק בנבחרים, בעומדים גלויים לעין-רואים, אלא אף בנס-תרים או מסתתרים בצל...

כאמור — הרשימות "מן הפנקס" מלות את החיים. הם רבגוניים, עתירי בעיות וסב-כים. יש לראותם באור הנכון, אורם של הרעיון ושל ההבנה האנושית הפשוטה גם יחד, ועל-כן — רשמים מועידות ומכניסות של הציבור בצידי של הרחוקים על יחסי הורים וילדיהם; הערה על יחס לזקנים בקיבוץ — ועל דרך ויכוח ובידור בשאלות השנויות במחלוקת; משהו על גורלו של רופא מציל חייהם של תינוקות — ומבע לרגשות עם קריאה ב"שיר העם הנרצח" לי. קצנלסון. הוות דעה בשאלת עבודת "הזוגות" — ורחשי לב לרובינה.

לא יקשה הדבר לגלות את הנימה הנשית המיוחדת בכלל המסות והרשימות, וכן לא נתמה על חלקן הגדול של נשים שזכו להיפקד בספר זה. רובן של הרשימות נדפסו ב"דבר-העלית" שבעריכתה של ר. כ. הפקידו של הירחון אינו רק במתן ביטוי להכרה ובבירור בעיות תנועתה — אלא אף עידוד ווידור לפעילות ולעליה. ואין מחנך כסמל החי, כאיש שנלחם עם הסביבה, עם הטבע, עם עצמו, דמויותיהן של החברות הנזכרות בספר זה סמל של מלחמה והתגברות אגב שמירה על טהר-הנפש ועל רוח-האדם.

ונראה שזהו עיקרו של הספר שלפנינו.

ש מואל גדון

גנסי, אורי ניסן. כתבי אורי ניסן גנסי. כרך א—ג. מרחביה, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (1946). (ספרית פועלים).

א

תקופה קצרה, י"ג שנים לערך (1900—1913) עדר אנ"ג בשדה ספרותנו. מעט הוא יבולו הספרותי במובן הכמותי. ואולם אהוב ונערץ היה על בני דורו אשר ראו בו את פייטנם טהורי-הרוח ורב הדווי, אשר הספיק רק להשמיע את שירת השחרית של נפשו נפשם, ואיננו — כי נקטף באיבו. ומקום בספרות נתבצר לו באותה חבורת-המד של משוררים-עלמים צנועים וסובלים, אהבי חיים וגיטולי אושר, אשר כה הפרו את ספרותנו בטהרם הנפשי ובהינזות היסורים הנישאת מתוך יצירותיהם-צוואותיהם לדורם, הלא היא חבורת מיכ"ל, המצי"ר מאנה, פיארבג ובני לוותיהם.

אנ"ג היה פייטנו של היחיד מ ישראל אובד העצות ונטול-הישע בעשירית השנים שקדמה למלחמת-העולם הראשונה. בסיפוריו נתן בירטוי למצבו הנפשי של הצעיר העברי המשכיל בתחום המריב באותו זמן, אותו הצעיר אשר התאכזב אחרי 1905 מן הישועה שתצמח לו מן המהפכה, ואשר האור של ארץ-ישראל החדשה עדיין נראה לו קלוש מדי משיכול להאיר לו את נתיבו האפל. ומרץ נעוריו, אשר לא מצא לו את אפיק הפעילות החברתית הבריאה והתכליתית — הופנה כולו כלפי פנים, לחיטוט בהוויתו העצבנית והפצועה. וגנסי, יחד עם שני חבריו ברנר ושופמן, יזנה את יסוריו של צעיר ישראלי זה, את יסירי עצמו. ההרגשה הבלתי-פוסקת של ניוון אטי מתוך חוסר-אונים להתקומם נגד המציאות המחניקה, הגורלית — עולה מכל דף שבסיפוריו הגדולים. וביתר ייחוד — הצער על עלומים וחר לומות הכלים ללא פשר, ללא אור וללא אויר לנשימה: „חרד הלב ומצוקותיו חדרו. היתה ילדות ושאיפות וחלומות היו טהורים — מתי חלפו וכיצד אבדו?" (כרך א', עמ' 132, בירנתיים).

סיפוריו של אנ"ג הם מגילת מכאובים גדולה, שחותמה הביישנות. הוא מרגיש צורך נפשי לספר על יסוריו וביחד עם זה כאילו אין ביישנותו הטבעית נותנת לו לגלות את נגעיו ברבים, ומכאן הניב המהסס שבסיפוריו האוטוביוגרפיים, זה הניב הגנסיני המובהק.

ואף האהבה של גבורי גנסי היא ביישנית ומלאת פחדים. יחסם אל האשה הוא כיחסם אל כל החיים: נטול חמדה, אכול שממון ויאוש. תשוקת האהבה של גבורי גנסי מלווה ערגון בלתי-יכנע אל המוות. זוהי אהבה היונקת מתהום הכליון.

הרבה נשתנה בעולמו של הצעיר העברי מאז נכתבו סיפורי-הדווי של אנ"ג. כעת אין יחידיו-יתומיו המתלבטים ביסוריהם ומחטטים בפצעייהם אלא נחלת העבר בלבד. היחיד העברי שרוי כעת באוירה נפשית שונה ביסודה מזו שהעיקה על גבורי גנסי. ואולם יצירת אנ"ג תשאר לתמיד נפש ועדות לתקופת משכר חמורה ביותר בהווית דור בישראל שנשכר תבשו דרכיו וגגול הימנו טעם חייו, ומי שירצה לעקוב אחר נתיבי-היסורים של היחיד העברי עד שמצא לו את תיקונו חוץ שילוב גורלו בגורל האומה הנאבדת על חייה וחי-רותה — יתייחד עם כתבי אנ"ג ויהפוך, ויהי זור ויהפוך בדפיהם הנוגים.

ב

שלושת הכרכים של כתבי אנ"ג, שהוצאו כעת ע"י „ספרית-פועלים", הם הכינוס השלם ביותר עד כה מכתבי אנ"ג. במהדורה שלפנינו נאספו כל סיפורי אנ"ג, כל שיריו, תרגומיו מכתבי צ'חוב, אובסט פלצר, יעקב וסרמן ושסטוב וכן משירי בודליר והיינה וכמרכן ניתן כרך מיוחד של אגרותיו. כל נאמן הספרות העברית יקדם בברכה את זומתה של „ספרית-פועלים" להקים יד ושם לאנ"ג בקרב דור הקוראים העברים החדש. אבל מן הדיון להעיר כמה הערות ביחס לשיטה בה נקטו עורכי המהדורה.

מזור הרבר, שבשעה שכמעט כרך שלם (ב') הוקדש לתרגומי אנ"ג, לא מצאו לנכון לכנס את שלושת מאמרי הבקורת שלו, המגלים לנו בבחירות את השקפותיו בשאלות ספרות ואמנות וערכם אינו בשום פנים ואופן ביבליוגרפי בלבד — כפי שמכריזה ההוצאה בפסקנות בסוף הכרך השלישי.

חבל שעורכי המהדורה לא השתדלו לקרב במידת-מה את הקורא להבנת יצירת אנ"ג. כבר רמזנו למעלה על המרחק שבין הקורא העברי ביימינו לבין המתח הנפשי שבסיפורי אנ"ג. ומן הראוי היה לצרף למהדורה החדשה מאמרי-הערכה מסכם-מסביר על זמנו, אישיותו ויצירתו של אנ"ג, מאמר שיכניס את הקורא מהדור החדש לעולמו הסגור והזר כיום של

היוצר. ואולם העורכים הסתפקו בזה שנתנו בסוף הכרך השלישי מסה נמלצת בשם "באס" סקלרית הימים" מאת עזריאל אוכמני, שמבלי להכנס להערכתה — דבר אחד ברור: אין ביכלתה לסייע לרוב הקוראים (הארי להם היא דרושה בעיקר!) לסלול לו מסילה בסבכי יצירתו של אנ"ג.

יש לציין בצער, שלא היתה שום דאגה לנוסח מתוקן של המהדורה. כל שיבושיהדפוס שבמהדורות הקודמות נעתקו ללא כל תיקון. יתירה מזו: במכתבים שנעתקו מתוך קובץ הזכרון לאנ"ג, "הצדה" לא תוקנו אף אותן גגיותהדפוס, שעליהן העירה מערכת "הצדה" מעבר לשער של הקובץ! וכל זה קרה, אם כי טפלה במהדורה ועדה בת חמשה סופרים — כמסופר בעמוד האחרון של הכרך השלישי.

בכרך השלישי, כרך האגרות, טיפל כנר-אה אדם שידיעותיו באותה תקופה עליה מדור-בר במכתבים קלושות ביותר, מכאן הטעויות החמורות שבהערותיו בשולי המכתבים ומכאן גם ההסתמכות, ללא כל בדיקה, על דברי אחרים המובאים כמעט ככתבם וכלשונם ללא שום הסתייגות. יקצר המצע מלהעיר על כל השיבושים שבכרך האגרות, ואסתפק רק במקי-צת מן המקצת: בהערה מס' 2 בעמ' 13, למכתב אנ"ג מיום י"א אוגוסט 1898 אל ב"ר כובסקי, אנו קוראים: "יוסף חיים ברנר למד אז בפוצ'פ בשיבת הרב יהושע נתן גנסין" — ואין לזה שחר, אנו כבר עומדים כאן אחרי תקיפת ביאליסטוק בחיי ברנר והוא לא היה עוד מתלמידי ישיבת פוצ'פ, אכן, הועתקה ההערה מן "הצדה" ללא שום הבחנה, ולא שם המסדרהמעתיק לב, שמעבר לשער "הצדה" נאמר, שההערה נשתרבה ב-בטעות. בהערה מס' 2, בעמוד 42, למכתב אנ"ג מורשה מיום 18 ביולי 1903, אנו קור-אים: "גנסין הוזמן לבוא לוורשה ע"י נחום

סוקולוב שהיה אז עורך "הצפירה"... כשנת י"ב אנ"ג בוורשה ועבר איזה זמן במערכת העתון היומי "הצפירה", שבו הדפיס את שירו הראשון "מתן תורה" ומאמר בקורתי על "דמיון יהודי". עד כאן ההערה, שכולה בטעות יסודה. כל מה שמסופר בה לא קרה בשנת 1903, אלא בשנת 1900. בשנת 1903 שהה אמנם אנ"ג זמן קצר בוורשה, אבל לא היה לו שום קשר למערכת "הצפירה". באותו עמוד, בהערה מס' 5, ניתן הסבר לשם "הצד-פה": "שם של עתון יומי בהוצאת א. א. פרידמן וא. אלישוב, הידוע בכינויו הספרותי בעל-מחשבות". הוזהו היה של א. אלישוב עם בעל-מחשבות אינו נכון. אותו אלישוב מאנשי "הצופה" לא היה בכלל סופר, אלא סוחר וחובב הספרות העברית (פרטים עליו: בספר הזכרונות של א. א. פרידמן, ת"ת"רפ"ו, עמ' 285).

הביבליוגרפיה של כתבי אנ"ג, שנתפרסמה בכרך ג', לקויה באידיוקים וכן חסרים בה כמה ערכים, שנמנו עוד בביבליוגרפיה של זכריה פישמן ב"התורן", רשימת התאריכים מחיי אנ"ג, שנתפרסמה באותו כרך בעמ' 236—237 בנויה כולה על סמך רשימותיו של ש. ביכובסקי ב"הצדה", וגדושה אידיוקים. כך למשל אנו קוראים בה: "בן י"ח הוזמן לוורשה לעבודה במערכת "הצפירה"... בוורשה הדפיס... את "מתן-תורה"... ושתי רצאנזיות ספרותיות", ואולם אנ"ג בא לראשונה לוורשה בשנת 1900 והוא אז בן כ' ולא בן י"ח, ובאותה שנה גם נתפרסמו השיר הנזכר ושתי הרצאנזיות. כן מסתיימת רשימת התאריכים בקביעת יום פטירתו של אנ"ג, א' אדר תרע"ג, "והוא בן שלושים-ושתיים במותו". בשורה הראשונה של רשימת התאריכים קראנו שאנ"ג "נולד ב"ב חשון תר"מ". ובכן, גם בנקודה זו לא דק העורך פורתא...

ג. א.

דפוס הקיבוץ המאוחד

מלפון 228

דואר עין-חרוד

מבצע כל דבר דפוס
מכרטיס עד ספר

טפסים להנהלת חשבונות
נירות מכתבים, כרטיסיות
למשקים, לבתי מסחר
לבתי-חרשת ולמשרדים